

Nowe
Відносини
Нові
Relacje

Як вдома?

Що ми дізналися про
побудову стосунків та
соціальну інтеграцію
біженців 50+ з України

20 lat

towarzystwo
inicjatyw
twórczych

HelpAge

international

CONRAD N.

Hilton

FOUNDATION

PfM
POLSKIE FORUM
MIGRACYJNE

Введення – виконавці програми	2
Про програму «нові відносини»	4
Як ми проводили та підсумовували дослідження	7
Вступ	8

Частина перша: Учасники та відносини **11**

1. Учасники програми: головні шляхи	12
1.1. Особи з України	12
1.2. Особи з Польщі	14
2. Учасники: життя в новій ситуації – моделі відношення	15
3. Відносини (нові та старі)	17
3.1. Перша відносина: Українці – Поляки	17
3.2. Друга відносина: Українці – Українці	18
3.3. Третя відносина: Організатори – Учасники	19

Частина друга: Підштовхування – стимули до інтеграції **22**

4. Інвентар підштовхувань	23
4.1. Підштовхування з точки зору різних учасників суспільного життя	23
4.2. Підштовхування – навмисне і ненавмисне	26
4.3. Підштовхування з точки зору історії та місця	26
4.4. Підштовхування з точки зору потреб	28
5. Підсумок, тобто підштовхувати не (але) легко	28
6. Питання – спонукання до обговорення	30
7. Думки на обговорення, тобто виклики та рекомендації	31
Подяка	37
Авторки та автори звіту	38

Вступ – виконавці програми

Товариство творчих ініціатив «є»

Робота над реалізацією програми «нові відносини» спільно з HelpAge International розпочалася навесні 2022 року. Це був гарячий і напружений час у всій Польщі та місцевих громадах, де сотні тисяч поляків і польських жінок були залучені до допомоги біженцям з України – часто випереджаючи дії польського уряду. Прискореними темпами, окремо та разом, ми дізнавалися, що несе в собі криза біженців.

З моменту заснування ТТІ «є» ми реагуємо на нові соціальні виклики, створюємо простір для інноваційних рішень і глибокої роботи з місцевими громадами. Проте виклики, пов'язані з кризою біженців були для нас новими.

Проходячи прискорене навчання – завдяки співпраці з Фондом «Польський міграційний форум», використовуючи знання та підтримку HelpAge, а також власні спостереження та інтуїцію в суспільній діяльності – ми відчули, що:

- особливу групу біженців складатимуть люди похилого віку – переважно жінки, з ризиком додаткової ізоляції через свій вік;
- коли перша хвиля спонтанної допомоги вичерпається, виникнуть нові проблеми чи напруження, і ми зіткнемося з викликом тривалого процесу інтеграції.

Ми також відчули, що завдяки нашому досвіду ми можемо запропонувати та перевірити рішення, які мають шанс підтримати місцеві громади та дати людям, які беруть участь у програмі, перепочинок, новий погляд і відкритість до місця та людей, серед яких вони опинилися.

Після майже одинадцяти місяців роботи ми знаємо, що реалізація програми була одним із найбільш повчальних досвідів в історії нашої організації. Діяльність у десяти громадах дозволила нам щодня збирати унікальні знання про те, що працює, а що ні в проєктах,

які поєднують і залучають людей похилого віку з України. Цей процес також супроводжувався дослідженнями в дії – практиками та досвідом. Його ефект, результат пошуку та ресурси знань, якими ми хотіли б поділитися, тепер відкриті для вас.

Запрошуємо почути щирі, неприкрашені голоси місцевих аніматорів, українців і українок, польок і поляків різного віку. Ми переконані, що, створюючи місцеві спільноти – як лідери, педагоги чи громадяни – ми маємо силу формувати реальність, у тому числі нові відносини.

Марта Бялек-Грачик, ТТІ «є»

Фонд «Польський міграційний форум»

Фонд «Польський міграційний форум» працює з біженцями, які проживають у Польщі з 2007 року. Останні півтора року були найважчим періодом нашої історії.

З 24 лютого 2022 року через Польщу пройшли приблизно чотири мільйони біженців з України, які отримали тут базову гуманітарну допомогу. Близько мільйона шестисот тисяч звернулися за тимчасовим захистом. За статистикою Міністерства сім'ї та соціальної політики, 4,7% з них – люди віком 65+. Здавалося б, це небагато.

Проте системна підтримка сприяє молодим людям, які швидко знаходять себе на ринку праці. Ситуація решти – людей похилого віку, інвалідів чи жінок, які доглядають за утриманцями – виявила прогалини в польській системі соціального забезпечення. Недостатня кількість соціальних працівників, відсутність асистентів для людей з інвалідністю, брак місць у будинках для людей похилого віку.

«4,7%» – це цифра, яка також не відображає нашої точки зору – організації, яка працює на місцях, і в центрі підтримки, який щодня приймає нужденних. Кожній другій чи другому з них більше шістдесяти п'яти років, вони загублені, позбавлені доступу до медичної допомоги і часто ризикують залишитися бездомними.

У нас ще багато роботи попереду. Безперечно, найважливішою її частиною є забезпечення безпеки та захисту людей похилого віку. Але після цього має слідувати активація, створення мережі підтримки та почуття причетності.

Участь у проєкті «Нові відносини» та співпраця з ТТІ «є» стали для нас зворушливим досвідом. Ми були горді тим, що брали участь у створенні нових зв'язків і дружби між біженками з України та польськими пенсіонерами. Нам самим також пощастило зустрітися із чудовими організаціями, що реалізують проєкти, зі спільнотами, сповненими сил і рішучості допомогти.

Найбільший урок, який ми виносимо з цього проєкту, це вміння діяти «крок за кроком», адаптуючи темп дій до потреб і ресурсів бенефіціарів. Ніщо, що пов'язане з подоланням травми війни, стресу від переселення, не може статися швидко. Для побудови нових відносин потрібен час, уважність і чутливість.

Гарного читання!

Кароліна Червінська, Фонд «ПМФ»

Про програму «Нові Відносини»

Основним завданням програми «нові відносини» є підтримка місцевих проєктів соціальної інтеграції та адаптації до нового місця проживання біженців та біженок від війни з України в Польщі, з особливим наголосом на потреби людей віком 50+. У її пілотному виданні взяли участь 10 організацій, що діють у різних куточках Польщі. Протягом 8 місяців вони організовували різноманітні заходи, щоб допомогти учасникам та учасницям з України та Польщі познайомитися один з одним, запобігти дискримінації, сприяти мультикультуралізму та базуватися на повазі до автономії та толерантності.

Програму реалізувало Товариство творчих ініціатив «є» за кошти Help Age International та Фонду Conrad N. Hilton. Партнером програми виступив Польський Міграційний Форум.

Програма в цифрах

130 заявок

10 місцевих ініціатив, реалізованих у різних частинах Польщі

541 700 злотих в грантах

866 безпосередніх бенефіціарів

274 біженці віком 50+ з України

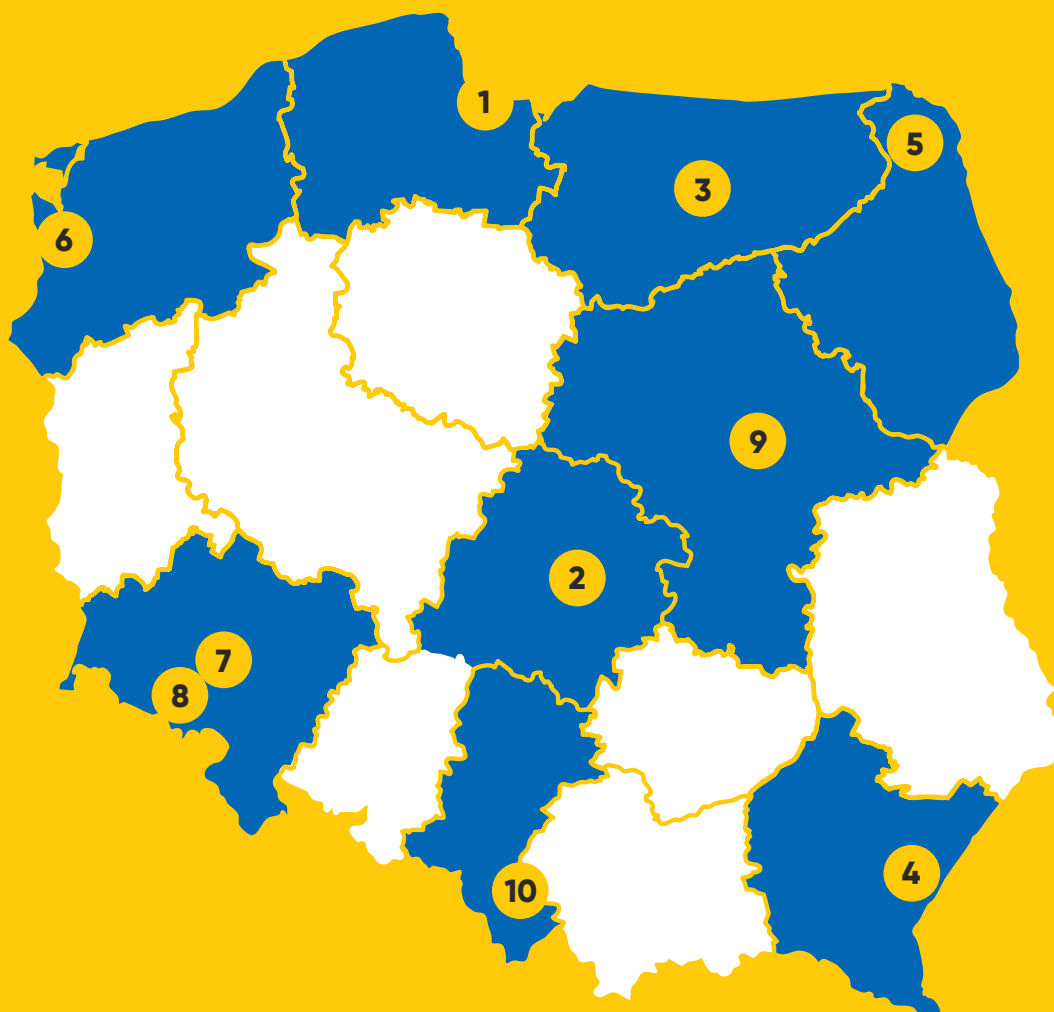

247 біженців, які отримали юридичну, психотерапевтичну або психологічну допомогу

понад **1000** непрямих бенефіціарів

Міста та організації, які реалізують проєкти

- 1. Гданськ**
Гданський архіпелаг культури
- 2. Лодзь**
Асоціація "Етнос"
- 3. Ольштин**
Федерація соціальних організацій
Вармінсько-Мазурського воєводства
FOSA
- 4. Перемишль**
Об'єднання Українців в Польщі, відділ у
Перемишлі
- 5. Сувалки**
Об'єднання Українців у Сувалках
- 6. Щецин**
Об'єднання «Polites»
- 7. Свідніца**
Фонд «Гарні історії»
- 8. Валбжих**
Об'єднання «Радість життя»
- 9. Варшава**
Об'єднання педагогів театру
- 10. Живець**
Живецький фонд розвитку

Як ми проводили та підсумовували дослідження

Оцінка та дослідження були важливою частиною реалізації програми «Нові відносини». Ми хотіли познайомитися з процесами та проблемами, з якими стикаються учасники програми, але перш за все ми хотіли познайомитися з ними та людьми, які взялися за координацію, а також із ширшим соціальним середовищем проєктів. З цією метою ми провели якісне дослідження в кожному з десяти проєктів на основі методик глибинних інтерв'ю та фокус-груп. Загалом у дослідженні взяли участь майже сто осіб – біженці з України віком 50+, польські пенсіонери, мігранти з України до ескалації війни у 2022 році та/або з інших країн, а також координатори проєктів, керівники організацій-виконавців, представники державної адміністрації та інших місцевих нуо, представники релігійних громад.

Дослідження проводилися гібридним способом, більша частина проходила на місці, менша частина – телефоном, з березня по травень 2023 року.

Видання, яке ви тримаєте в руках, є скороченою версією звіту. Повна, більш детальна версія доступна на сайті www.powerelacje.org. Звіт складається з двох частин. У першій ми підбиваємо підсумки дослідження і на цій підставі – у першому та другому розділах – намагаємося створити профіль людей, які беруть участь у проєкті: українських біженців літнього віку та польських учасниць та учасників. У третьому розділі ми описуємо зв'язок між ними та навколишнім середовищем, який вибудувався та спостерігався під час заходів, проведених у десяти польських містах.

У другій частині (розділ четвертий) ми намагаємося скласти перелік стимулів, які допомагають в процесі інтеграції. Наприкінці, ми пропонуємо теми для обговорення та перелік проблем у контексті розробки інклюзивних заходів.

Вступ

Або як читати звіт

Як ми розуміємо концепції, прийняті у звіті: інтеграція та підштовхування?

У представленому звіті ми використовуємо ключові терміни для опису процесів, що відбуваються в програмі. Два з них, інтеграція та підштовхування, потребують пояснення.

Визначення інтеграції у РWN вказує на «процес створення цілого з частин», соціальну інтеграцію як процес «злиття, що відбувається на різних соціальних рівнях» і «пристосування поведінки людей у групі одне до одного». Тому ми думаємо про процес. Але також більше про відповідність, ніж про створення цілого чи злиття. Це узгоджується з визначенням інтеграції в контексті міграції, прийнятим Радою Європи понад чверть століття тому, яке розуміється як «динамічний, двосторонній процес взаємного пристосування всіх іммігрантів і членів країн-членів». При такому підході резонують взаємовідносини мігрантів та спільноти, що приймає, а також двостороннє узгодження.

Різноманітність – так можна підсумувати ряд теорій інтеграції. З неї ми перш за все визначили двосторонній характер процесу – вбачаючи тут виклик для обох сторін: для біженок і біженців і для нас, тобто спільноти, що приймає. Крім того, глибоке переконання, що навіть після закінчення програми «Нові відносини» ми ще на початку шляху.

На такому розумінні інтеграційного процесу – на основі взаємності – ми побудували звіт і всю ідею «Нових відносин». Це незавершений процес. Ми сподіваємося, що як результати нашої, так і наступних програм будуть частиною його розвитку.

Ми використовуємо термін «підштовхування» як лінзу, через яку, на нашу думку, ми можемо найкраще описати спроби інтеграції в рамках «Нових відносин».

Натхненням була робота Річарда Х. Талера та Кесса Р. Санстейна під назвою «Імпульс». *Як приймати правильні рішення для здоров'я,*

добробуту та щастя, опублікована в 2008 році. У польському перекладі вживається назва «імпульс», але в англійському оригіналі є термін «*nudge*», що означає підштовхування, що здається більш доречним. Чому?

Автори вважають, що люди не завжди діють раціонально, і те, що ви повинні робити, щоб спонукати їх до цього, – це, власне, підштовхування. У чому полягає нераціональність ситуації біженок і біженців від війни, які прибувають до Польщі з України? Це, серед іншого, розповсюдження «небилиці», тобто непідтверджених історій, заснованих на стереотипах і упередженнях, розпалювання ворожих настроїв через посилення на непросту історію між нашими країнами. Вона будує стіни замість мостів, перешкоджає гарній підтримці у скрутні часи, створює бар'єри у відносинах, закриває спільноти. Це робить наші сусідства нездатними до громадянської активності під час кризи. Таким чином, раціональність є протилежністю такої поведінки. Тут можна використовувати підштовхування, тобто конкретні плани діяльності, способи «бути один з одним», зустрічі та цілі спільноти, які сприяють поведінці та рішенням, які служать як окремим особам, так і цілим групам. Вони служать інтеграції як взаємоузгоджувальному процесу.

Словникове визначення словосполучення «штовхати» вказує на «легкий удар когось або чогось, штовхання ліктем, кінцем палиці тощо». Для повного розуміння – новий реляційний погляд на підштовхування не має нічого спільного з цим визначенням. У звіті ми розуміємо підштовхування як соціальні, індивідуальні, інституційні та організаційні стимули та спроби взяти участь у складному, довгостроковому та – будемо чесними – непростому процесі інтеграції.

Частина перша

Учасники
та відносини

1. Учасники програми: основні шлях

Учасниками проектів були переважно жінки обох національностей, хоча в деяких проектах були й чоловіки, як з польського, так і з українського боку.

1.1. Особи з України

Українці приїжджають до Польщі в дуже різних соціальних, геополітичних та особистих обставинах. Постійним тлом цих поїздок є збройний напад Росії на Україну 24 лютого 2022 року. Польський кордон перетнуло тоді близько дванадцяти мільйонів людей. Багато з них – жінки старше 50 років, що є найважливішою групою для програми «Нові відносини». Вони приїхали до Польщі з багажем власних проблем, родинами та тваринами. Таким чином, вимальовується різноманітна картина, на якій перетинаються кілька перспектив: від географічної та соціальної до економічної, сімейної та, на жаль, також воєнної.

Ми зробили спробу каталогізувати основні шляхи, які привели учасників похилого віку «Нових відносин» до Польщі, враховуючи обставини їхнього приїзду.

Куди?

- До сім'ї
- До відомих місць
- Без плану

З ким?

- З особами похилого віку
- З дітьми
- З сім'єю

З чим?

- З хворобою
- З травмою

- **Шлях № 1: До родини**

Це люди, яких родичі, які раніше почали проживати в Польщі, запрошують до себе і допомагають на місці. Часто сім'ї возз'єднуються таким чином, і дорослі діти знову живуть з батьками.
- **Шлях № 2: До відомих місць**

Це люди, які раніше працювали в Польщі і які подекуди мають тут мережу контактів, яка допомагає тепер, коли їм доводиться орієнтуватися в "польському середовищі". Деякі розмовляють польською.
- **Шлях № 3: Без плану**

Це втікачі, які, перетнувши кордон, не знали, куди прямують, і не планували своїх подальших дій.
- **Шлях № 4: З сім'єю (в тому числі з кількох поколінь)**
 - з онуками
Люди 50+ перетинають кордон з дітьми та онуками. На них додатково покладається відповідальність за неповнолітніх, іноді малолітніх.
 - з батьками 60+
Нерідкі випадки, коли люди 50+ приїжджають у супроводі старшого покоління, людей 80+, у різних формах залежно від того, хто за ними доглядає.
- **Шлях № 5: З хворобою**

Біженці віком 50+ часто обтяжені віковими захворюваннями, які потребують спеціального лікування. Приїзд до Польщі – це шанс отримати медичне обслуговування на вищому рівні, ніж в Україні, де більше половини державного бюджету поглинають військові витрати.

- **Шлях №6: 3 територій, де ведуться бойові дії**
Деякі учасники програми приїхали з територій, які постраждали від війни, страху, насильства, втративши засоби до існування. Це група, яка має боротися з симптомами ПТСР.

1.2. Особи з Польщі

Шляхи польських учасників до участі в проєктах «Нові відносини» пов'язані з їхніми мотиваціями, які були рушійною силою їх участі. Для набору учасників до проєктів деякі організації використовували свою вже наявну базу людей похилого віку, інші мали більше досвіду роботи з спільнотою біженців. Ми визначили основні шляхи участі польських учасників у проєктах:

- **Шлях №1: Воля і цікавість**
Пов'язані з бажанням допомогти, прийняти, познайомити з місцевою дійсністю та запропонувати перепочинок або вислухати долю біженця, часто однолітків. Це також цікавість у поєднанні з готовністю познайомитися з новими сусідами, мешканцями їхньої громади чи просто людьми, яким довелося тікати від війни.
- **Шлях № 2: Пам'ять про війну**
«Ми знаємо, що це таке», – таку відповідь часто чули на питання про мотивацію пенсіонерів. Іноді це була пам'ять, закладена в розповідях покійних батьків, а іноді власні спогади про повоєнне дитинство. Проте рушійною силою стала не мученицька тематика, а людське співпереживання та розуміння *іншого*, конкретно *іншого*.
- **Шлях №3: Дружба**
Мотивація заснована на запрошенні однолітків з України, потенційних друзів, знайомих чи, можливо, майбутніх друзів до спільної діяльності.

- **Шлях № 4: Примус до відгуку**
Прикладом є залучені до проєкту студенти УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ СИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ для Спільноти, які не можуть і не хочуть бути байдужими. Тут мотивація виникла з потреби відгукуватися на ситуацію біженців, з «необхідності показати їм серце».
- **Шлях № 5: Розвага, що приносить відпочинок**
Цей шлях пов'язаний з продовженням попередньої участі в діяльності даної організації. Можна було почути: «якщо нам весело разом, ми можемо продовжувати це робити та допомагати іншим». Підтекст гасла «гарні розваги» під час війни і серед тих, хто від неї болісно постраждав, може здатися суперечливим. Але, як не парадоксально, це принесло біженцям відпочинок, а польським жінкам – можливість брати участь в майстер-класах з кулінарії, танцях чи рукоділлі. Взаєморозуміння може відбуватися поза межами мови: у формі спілкування за допомогою жестів, радості від страви, приготованої разом, або ж це може бути жестом у танці – сильним соціальним сполучником. Розваги також були «вивільняючими» та терапевтичними, і дозволяли біженцям відкритися та іноді плакати.
- **Шлях №6: Звідси і звідти одночасно**
Базується на польсько-українському корінні або польсько-українському громадянстві учасників. Ті, хто назвав себе «звідси» і «звідти», тобто з Польщі та України водночас, були учасниками, які усвідомлювали себе ідеальними зв'язковими для біженців (знання української мови та місцевих реалій).

2. Учасники: життя в новій ситуації – моделі відношення

Під час розмов з біженцями можна було відчутти повторювані, характерні ставлення до способів функціонування польського

суспільства. Вони є набором особливостей і контекстів, які складають соціальний і психологічний багаж новоприбулих. Три найяскравіші моделі:

- **«Це не мій світ»**
Вона перебуває виключно в українській групі, польської мови не вивчає, а відчуття захищеності та комфорту тут поєднується з перебуванням серед «своїх». Польщу і поляків оцінюють позитивно, але польське суспільство є суб'єктом, який залишається «поза мною».
- **«Я справляюсь»**
Вона добре знаходить себе в новій реальності і ефективно функціонує в рамках польського суспільства. При цьому більшість часу перебуває в «українському» колі, знання польської мови не поглиблює. Їй це вдається через використання соціальних ресурсів української групи, які є основним орієнтиром. Вона не планує заздалегідь і ще не прийняла рішення про постійне проживання в Польщі.
- **«Я відчуваю себе частиною суспільства»**
Вона докладляє багато зусиль для набуття культурних навичок, необхідних для того, щоб почуватися як вдома на новому місці. Вона спостерігає за поляками, визнає норми, що діють у Польщі, і хоче

пристосуватися до них. Вона бере участь у допомозі іншим біженцям. Вона намагається говорити польською та поглибити знання мови. Це особа, яка добре адаптується до нової ситуації. Вона заохочує своїх співвітчизників до інтеграції в польське суспільство.

3. Відносини (нові та старі)

Кожен із проєктів передбачав налагодження відносин між біженцями з України та місцевими жителями. Але це також передбачало й інші види взаємодії з різними учасниками суспільного життя. Для проєкту характерні такі відносини:

3.1. Перша відносина: Українці – Поляки

Найбільш очевидний і очікуваний тип відносин. У ході проєкту виникли характерні проблеми:

- **Страхи: перешкоди та потреби**
Перш ніж біженці вирішили взяти участь у тому чи іншому проєкті, їм довелося подолати низку перешкод. Це були, напр., мовний бар'єр, невизначеність щодо вимог польської сторони. Люди з України часто згадували про самотність, потребу спілкуватися з іншими, вийти з травми, впоратися та бути присутніми в місцевій спільноті. З іншого боку, польські учасники наголошували на необхідності бути корисними, а також набувати нових навичок або розвивати їх.
- **Освоєння і поділ**
Більшість біженок описують момент приєднання до проєктної групи як сповнений напруги, але одразу після цього – велике полегшення. Однак поділ на національні підгрупи подолати було нелегко.

Діяльність не завжди призводила до встановлення особистих чи тривалих відносин між польською та українською сторонами. Вони часто обмежувалися тривалістю проєкту.

- **Відносини – особисті чи ідеологічні**
Контакти біженок з учасницями з Польщі будувалися на ідеологічному рівні. З польської сторони це було продиктовано припущенням про необхідність перенесення цінностей, які тут застосовуються. Тобто ресурс знань та емоцій, які є важливими, але не суттєвими, тобто стосунки не завжди були пов'язані з основними потребами біженок, необхідними для функціонування тут і зараз.
У біженців часто була нагода познайомитися з польською культурою та спільнотою, попрацювати разом, а також отримати практичні поради. Для осіб з Польщі це часто було відчуття волі, корисності та впливу на реальність. У деяких випадках також важливі практичні навички, отримані в результаті діяльності та самореалізації.
- **Роль спільноти, що приймає**
Без активної участі польської сторони, тобто спільноти, що приймає, позитивної взаємодії не було б. Майже всі українські учасники зазначали про необхідність відповідного «приводу» для зустрічі, який походив би ззовні та кимось «керувався».

3.2. Друга відносина: Українці – Українці

Для осіб з України це були ключові відносини. Чіткі тут три теми:

- **Трансляція польської реалії**
Завдяки тісним контактам в українських групах відбувався процес перекладу "польськості" чи "локальності" під потреби біженців – здійснений українцями для українців. Ті, хто вже жили в Польщі

раніше або більш досвідчені допомагали новоприбулим впоратися з новою реальністю. Величезну роль зіграла практична підтримка: знання про те, як знайти роботу, лікаря чи квартиру.

- **Рівень «0»**

Поглиблені стосунки української групи – з точки зору мети, тобто підтримки біженців у пом'якшенні травми війни та налагодженні життя (навіть тимчасового) на новому місці – це позитивне явище. Навіть якщо ціною міжетнічних відносин. Це вказує на необхідність початкової стадії інтеграційних процесів – «нульового рівня» – серед групи біженців. Це час, коли біженці зміцнюють себе внутрішньо і як група готуються зробити наступний крок у процесі інтеграції.

- **Терапевтичний аспект**

Співрозмовники з України підкреслили важливість терапевтичного аспекту зустрічей з іншими біженцями такого ж віку. Це великий успіх для будь-якого проєкту. Польські учасники помічали і розуміли те, що люди з України налагоджують глибші стосунки між собою.

3.3. Третя відносина: Організатори – Учасники

Характерними тут є проблеми, пов'язані з формуванням суті підтримки, з викликами і почуттям безпеки

- **«Перша хвиля»**

Майже всі з десяти організацій долучилися до допомоги з першого дня ескалації війни, у багатьох випадках беручи на себе основний тягар гідного прийому біженців. Польська держава включалася з невеликим запізненням, часто використовуючи вже розроблені рішення.

- **"Довга хвиля"**

Необхідність створення довгострокової пропозиції допомоги (умови проживання, спільний розвиток біженців та місцевих громад) була усвідомлена дуже швидко. Програма «Нові відносини» була частиною наступного етапу – включення новоприбулих до широкого розуміння «локальності». Це дозволило організаціям фінансувати проекти, які вже виконуються або плануються.

Довготривалий і довгостроковий, на думку представників т. зв. третього сектору є одним із основних елементів, що відрізняє «польські/місцеві» організації від тих глобальних, які орієнтовані на короткострокову кризу.

- **Вкорінення – виклики та навантаження**

Організації, які взяли участь у програмі, вкорінені в громадах і місцях, де вони працюють. Після загострення війни їм довелося протистояти викликам, поставленим перед ними зовнішніми обставинами, і вони повинні це робити й надалі.

- **Передбачення фіналу**

Перспектива закриття проєкту – особливо для тих, хто бере участь з українського боку – була пов'язана зі страхом. Ті, хто брав участь у діяльності із заздальгідь визначеною кінцевою точкою, швидше впоралися з баченням «закінчення».

- **Почуття захищеності – освоєння і підтримка**

Сталість, довгостроковість, відкритість формули та вільний підхід до участі – це синоніми безпеки для учасників. Це було пов'язано, зокрема, з процесом «освоєння» нової реальності. Там, де це відчувалося, з'являлось полегшення, терапевтичний ефект, відкритість іншим і рефлексія. Кожен з проєктів містив елемент партнерської підтримки і кожен явно посилював відчуття безпеки учасників.

- **Вдячність**

Майже під час кожної дослідницької розмови вихідці з України висловлювали свою вдячність за надану допомогу організаторам і всьому польському суспільству

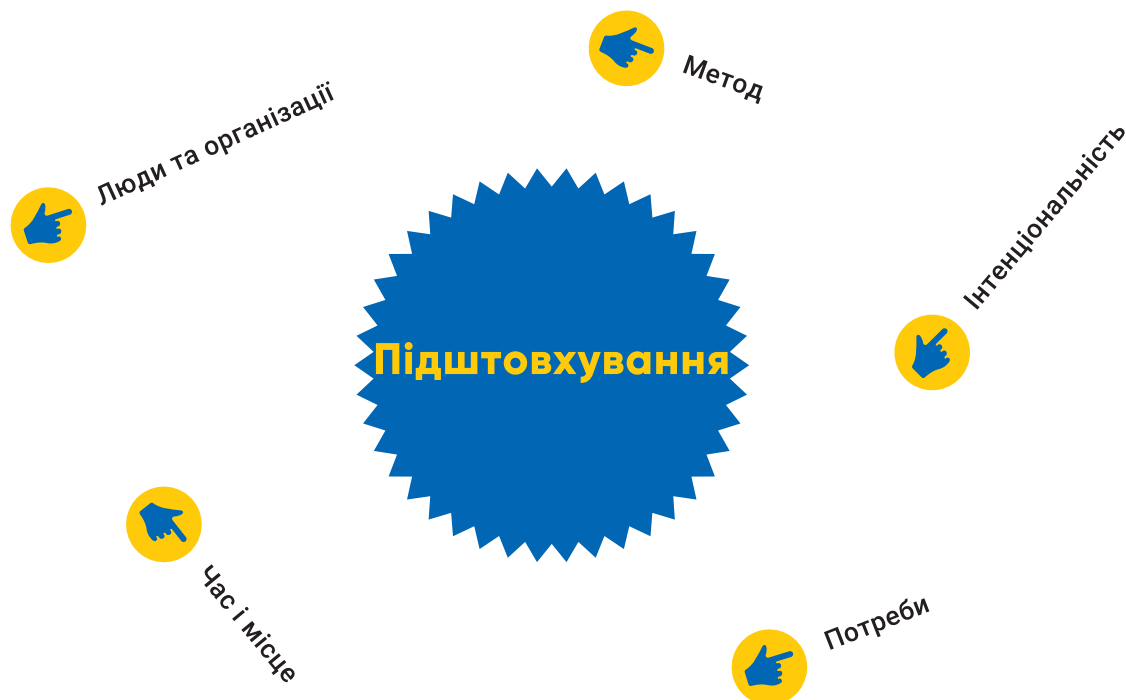

Частина друга

Підштовхування
або заохочення до
інтеграції

У цьому розділі ми представляємо вступний перелік способів створення стимулів для інтеграції, або так званих підштовхувань – створених на основі результатів діяльності «Нових відносин». Це початок роздумів про те, як соціальні проекти позитивно впливають на процеси включення біженців у польське суспільне життя. Тут ми описуємо динаміку дій – саме вони спричиняють зміни та спонукають до невеликих трансформацій, але мають великий потенціал.

4. Інвентар підштовхувань

4.1. Підштовхування з точки зору різних учасників суспільного життя

Ті, хто підштовхують, відрізняються за рівнем залученості, функціями, що виконуються або знаннями про проведені заходи. Але вектори підштовхувань між окремими акторами суспільного життя також різноманітні. До них належать:

- **Польсько-українські підштовхування**

Частина досліджених вказує на важливість того, щоб біженці та біженки навчилися «жити в польських умовах», за умови, що це навчання має стосуватися обох сторін – польської та української. У багатьох місцях представники державної адміністрації говорять уже не про біженців, а про нових жителів.

За словами реалізаторів, польські пенсіонери самі ініціювали різні заходи, наприклад, вчили вірші чи пісні українською. Для них це був своєрідний розвиток. Вони також краще розуміли біженців.

- **Підштовхування від учасників та організацій**

Після закінчення програми з'явилася надія на майбутні напрямки для підштовхувань. Відносини, про які йде мова, призведуть до кращої інтеграції групи біженців з муніципальними установами (включаючи театри, музеї, філармонії).

- **Підштовхування від місцевих організацій та виконавців програми**

- Проведення заходів, адресованих людям з травмою війни, супроводжувалося стресом. Це був новий і непередбачуваний досвід. Виконавець програми ТТІ «є» запропонував командам навчально-відпочинковий компонент, спрямований на подолання наслідків стресу. У ньому також взяли участь люди з України, які є членами однієї з організацій, чого не було в їхньому попередньому професійному досвіді.

- **Взаємне підштовхування організації та соціального середовища**

Війна в Україні та її наслідки є прикладом непередбачуваності, яка керує життям. Це звучить і в голосах співрозмовників з організації: на них була відповідальність за допомогу для швидко зростаючої кількості біженців що прибували до міста. Серед співрозмовників – також організацій, які не беруть участь у програмі – лунали голоси, які вказували на необхідність висхідної, постійної роботи

з польськими місцевими громадами в ситуації, коли «війна триває надто довго» та/або коли «надто довго» надається допомога її жертвам. Також було сказано, що в результаті програми було створено спільноту, яка може навчатися діяльності один в одного в цій сфері.

- **Підштовхування з точки зору різноманіття – гендерні та класові**
Організаціям вдалося створити проєктні групи із залученням різних людей. Наприклад, чоловіків заохочували до участі в кулінарних майстер-класах. Однак у переважній більшості заходів беруть участь жінки, а залучення чоловіків залишається проблемою.

За словами одного з опитаних, найгостріші розбіжності як між національностями, так і серед мешканців відбуваються не за етнічною ознакою, а за класовою ознакою: Українських жінок і чоловіків, які працюють, сприймають як «хороших». Людей, які не працюють, іноді оцінюють як «вимогливих».

- **Підштовхування з точки зору методів роботи**

Тут вкрай важливо прислухатися до потреб біженців і задовольняти їх.

Організатори також відзначили необхідність свободи в мисленні щодо реалізації власних цілей, виходу за межі диктату «результатів», припущень і реагування на реальні потреби. Іноді сам проєкт був не першим поштовхом, іноді його підсиленням, розвитком у більших масштабах.

Нестабільність груп, пов'язаних з переміщенням людей з України, викликала фрустрацію в одній із команд проєкту. Під час обговорення розглядалися й інші можливості. У цьому контексті одна із координаторок проєкту відіграла важливу роль, використовуючи гнучкий метод управління:

— змінила зміст оголошень: написала їх більш доброзичливо і дружньо,

- вилучила термін «проект» і замінила на «зустріч»,
- скорегувала графічне оформлення оголошень для старшої групи, додавши більше фотографій із зустрічей,
- скористалася підтримкою Регіонального волонтерського центру, який надав інформацію про проект через свої канали.
- налагодила контакт з дітьми старших осіб, які могли перекопати батьків взяти участь. Все це сприяло збільшенню кількості учасників зустрічей, особливо з цільової групи.

4.2. Підштовхування – навмисне і ненавмисне

Більшість підштовхувань у програмі були навмисними. Але ненавмисні також були розглянуті (наприклад, відносини тривали поза заняттями). Серед заходів, які не були заплановані, варто відзначити, зокрема, поїздки за місто, які зазвичай самі українці не могли собі дозволити з фінансових причин.

Один із представників державного управління зазначив позитивний аспект прибуття біженців у демографічному контексті. Місто, з якого масово виїжджає молодь, зараз заселяється людьми з України. Існують також конкретні переваги (дохід від списання пдфо та ПнП або покупки, що стимулюють місцевий бізнес).

4.3. Підштовхування з точки зору історії та місця

- **Розтягнуте в часі**

У багатьох проектах існує бачення інтеграції, розтягнуте в часі та неквапливе, яке іноді розходиться з припущеннями. Організатори наголошують на необхідності постійно перевіряти способи спілкування, взаємні занепокоєння та очікування. Це робота, розрахована на роки і виміряна маленькими кроками.

- **З точки зору місця**

Важливість відносин «людина-місце» в соціальних проєктах неможливо переоцінити. Це важливо, де можуть відбуватися підштовхування. У ході заходів було розширено перелік місць, які літні люди могли б назвати дружніми (завдяки, зокрема, прогулянкам стежкою, підготовленою організаторами. Крім того, польські пенсіонери заново відкрили для себе місто та інституції, які раніше були відсутні в їх повсякденному житті). Місця підштовхування збільшують впевненість біженців і біженок у собі та допомагають інтегруватися, напр., з переселенцями з України. Вони також можуть бути притулком для обміну важкими емоціями та досвідом повсякденного життя.

Велику роль тут відіграють церкви, особливо східних обрядів – вони більш відкриті для нових віруючих, ніж держави чи громади для нових громадян. Національність тут другорядна.

- **Підштовхування з точки зору історії та географічного положення**
Осіб з України сьогодні набагато більше помітно у публічному просторі, ніж до ескалації війни, коли вони приїжджали до Польщі переважно на тимчасову роботу. Ті міграції мали економічний характер. Завдяки цьому біженці і біженки від війни могли скористатися мережами, які вже працювали. Після 24 лютого 2022 року, крім жінок з дітьми, приїхали люди похилого віку та люди з інвалідністю – це зовсім інша схема міграції.

У прикордонних містах або містах, побудованих на основі історії переселення, ситуація сприяє новоприбулим. Там вони можуть почувати себе добре, бо корінні жителі теж не звідси.

Так само там, де завжди були присутні меншини. Мультикультуралізм вважається однією з важливих причин консолідованої та чисельної допомоги біженцям.

4.4. Підштовхування з точки зору потреб

- **Різноманітність потреб – видимість, мова, виключення**
Бути поміченим і почутим є однією з найважливіших потреб біженців. Успіх проєктної діяльності полягає в тому, щоб вони усвідомили, що їх присутності приділено увагу та створено пропозицію, адресовану безпосередньо їм. В результаті усуваються тенденції до самоізоляції. Тут не позбавлене значення вивчення мови, що забезпечує ефективне спілкування, а отже, підвищує взаємну відкритість. Один із співрозмовників зазначив, що адресація програми людям віком 50+ є важливою, оскільки саме вони через свій вік ризикують бути соціально відчуженими (труднощі з працевлаштуванням та акліматизацією).
- **Підштовхування вгору по піраміді Маслоу (піраміда потреб)**
Потреби біженців у 2022 році розвивалися в кількох напрямках. На першому етапі це були життєві потреби. У наступні місяці все більше людей почали думати про те, щоб пов'язати своє життя з Польщею. Потреби в інтеграції, освіті чи підтримці на ринку праці стали домінуючими. Позитивно змінився і підхід до вивчення польської мови. Подібні спостереження мали в багатьох місцях реалізатори «Нових відносин».

5. Підсумок, тобто підштовхувати не (але) легко

Приклади труднощів підштовхування:

- Польські люди похилого віку більше допомагали організовувати заходи, ніж брали в них участь і були їх частиною (в одному з міст).
- Низька залученість та зацікавленість польських людей похилого віку (в іншому місті).

- Підозрілість біженців до дій, які сприймали спочатку як спроби зробити з них поляків. Таким чином, занадто великий тиск на інтеграцію парадоксальним чином призвів до посилення ізоляції груп біженців. Найчастіше така реакція не була пов'язана з програмою (наприклад, так коментували спроби залучити українських дітей до польської системи освіти).
- Нестабільність проєктних груп – ви не можете розраховувати на постійну присутність і залучення. Багато людей продовжують рухатися далі в пошуках роботи. Інші їдуть на батьківщину на тиждень-два, але після повернення до Польщі всю роботу, яка спонукала до дії, доводилося виконувати заново.
- Зустріч із «надто» активними польськими жінками колись була гальмом інтеграційних поштовхів серед старших українських жінок-біженок в одному з міст.
- Надихнути українських жінок похилого віку на активність стало важливішою метою, ніж інтеграція з польськими жінками (в одному з проєктів). Остання вдалася лише поверхнево. Можливо, причина полягала в тому, що польські жінки похилого віку належать до активної категорії, у минулому виконуючи важливі соціальні функції, що могло стати перешкодою для українських жінок похилого віку.
- Поступове закриття біженок від можливості контакту. Можливо, початкова потреба отримати інформації з формальних питань спонукала біженок більше перебувати в відкритому просторі. Як тільки вона була задоволена, вони замкнулися в собі. Іншим інтерпретаційним ключем є підозра, що біженці живуть насамперед тим, що відбувається у них на батьківщині.

Якими б складними не були зроблені підштовхування, слід пам'ятати, що біженці похилого віку все ще перебувають у дуже вразливому становищі: їхні пенсії недостатні для задоволення основних потреб, їхнє житлове становище складне, і вони, швидше за все, залишаться в ізоляції, якої не відчують інші вікові групи.

6. Питання – спонукання до обговорення

- Чи має значення, хто кого підштовхує? Що спонукає людей до цього, а що заважає?
- Як несподіваний розвиток впливає на організацію? Як запобігти вигорянню команди?
- Які уроки можна винести, співпрацюючи з великими гуманітарними організаціями?
- Чого ми вже навчилися одне від одного – люди з Польщі та України? Що допомагає нам вчитися одне в одного, а що заважає?
- Новаторська діяльність, наприклад підтримка біженців, може дати вам крила. Але вона також може стати ще одним ускладнюючим завданням. Як з цим розумно впоратися?
- Як помітити ненавмисні підштовхування? Чи є вони потенціалом/натхненням? А може, треба думати про них інакше?
- Чи може місто бути союзником проекту?
- Чи легко знаходити радість і задоволення і пишатися тим, що те, чого ми досягли, є лише початком роботи в побудові глибших відносин?
- Що потрібно робити, щоб в гармонії з собою та місією своєї діяльності постійно прислухатися до потреб учасників?
- Як на практиці бути з роботою в міжнаціональному середовищі, коли інтеграційні процеси відбуваються радше всередині однієї групи?
- Чи можуть і чи повинні заходи з підтримки стосунків проводитися паралельно, чи тільки після задоволення основних потреб біженців?
- Стрес, пов'язаний з діяльністю, яка здійснюється вперше
- слід послабити за допомогою супервізії, наставництва або інших способів видихнути. Чи легко прийняти таку підтримку? Від чого це залежить?
- Як працювати з групою, яка обтяжена обов'язками, як українські біженці? Або: що, якщо вони не виглядають «досить» бідними? Як

тоді поводитися? Як протистояти стереотипу «бідний біженець» проти «заможного»?

- Досвід проекту показує, що старіння в Україні є більш приватним, пов'язаним із сім'єю. Чи перетворити це на успіх і як?
- Що, окрім історії міста, яке завжди/вже давно заселяють новоприбулі, та його розташування, наприклад, поблизу кордону, сприяє реалізації заходів, спрямованих до літніх людей?
- З'являються голоси, що занадто великий акцент на інтеграції може призвести до посилення ізоляції груп біженців. Як протистояти такому виклику?

7. Думки на обговорення, тобто виклики та рекомендації

- **Про залучення з польської та української сторони**
З часом залучення польських учасників до деяких проєктів зменшилося. Але з українського боку все було навпаки. Чому? Це пов'язано з такими явищами:
 - Побудова міцних зв'язків в українській групі, від яких важче відмовитися.
 - Сильніша мотивація брати участь у заняттях з української сторони – вони відгукнулися на глибокі потреби людей з України, як, напр., потреба в соціальному прийнятті, контакті, терапії. Для поляків участь у заняттях була лише частиною «повного робочого дня».
 - Складність викликів, яка завжди пов'язана з довгостроковістю.

Рекомендації:

Розробляючи заходи, варто в першу чергу враховувати потреби польських учасників, а також відповісти на питання, чи можуть учасники з України допомогти в задоволенні цих потреб. А також врахуйте короткострокові та довгострокові вигоди, які отримують польські учасники проєкту. Йдеться про «поважну причину», через яку вони продовжують брати участь в проєкті.

- **Про мовний бар'єр**

Польська та українська мови схожі. Початкове переконання, що її легко опанувати, зникло в ході проєктів змінившись на протилежне. У деяких випадках це призводило до відмови від спроб спілкуватися польською. Не можна забувати про мовний бар'єр, який рано чи пізно починає відігравати все більш серйозну - негативну - роль у більшості проєктів. Люди з Польщі загалом негативно реагували на недостатній прогрес своїх українських колег у вивченні польської мови. Все це послаблювало динаміку проєктної діяльності.

Рекомендації:

Плануючи польсько-українські проєкти, варто подумати про системне вирішення мовного бар'єру, а передусім – про необхідність його подолання. Не покладайтеся на переконання, що мови подібні, і не припускайте, що проблема зникне спонтанно в ході дій.

- **Про форму занять**

Деякі з організаторів вказували, що заплановані заходи матимуть форму вільної та необтяжливої формули, яка була позитивно сприйнята людьми з України (без вимоги розмовляти польською, без оцінки результатів і т.д.). Такий підхід виявився надзвичайно ефективним для полегшення травми війни та заохочення тих, хто не визначився, чи брати участь. Однак варто пам'ятати про можливі мінуси: відсутність контролю над динамікою процесу і важко вимірювані ефекти заходів, а також низька мотивація з українського боку до набуття нових культурних компетенцій.

Рекомендації:

У більшості проєктів найважливіші відкриття зробили самі українські участниці. Їм це дуже сподобалось і це залучило їх до діяльності. Цей підхід мав величезну і незаперечну терапевтичну цінність.

Крім того, можливо, варто розглянути можливість вимірювання та градацію результатів участі в проєктах. Прикладом є ідея, яка дозволяє людям з України розвиватися у вибраній сфері та створювати для них функції, які вимагають певного рівня компетенції для роботи, наприклад, міжкультурного асистента чи міського гіда тощо. Варіант для тих, хто бажає і тих, хто згоден на навчання та перевірку навичок.

- **Про поділ учасників проєкту на національні групи**

Це явище стосується насамперед біженців, що цілком зрозуміло, враховуючи потреби цієї групи, контекст ситуації, спільний досвід та багато інших індивідуальних причин. Українська група часто встановлювала між собою тісніші стосунки, ніж з учасниками з Польщі.

Така динаміка змушує нас переосмислити концепцію інтеграційних заходів у яких очікується більш-менш рівна участь людей з Польщі та України. Здається, що чисельна участь польської сторони – як неодмінного гаранта започаткування процесів інтеграції біженців – переоцінена.

Рекомендації:

Варто враховувати масштаби залучення учасників з Польщі – їхню кількість та роль у групі. Поляки, безумовно, незамінні як сторона, яка організовує або ініціює певну концепцію діяльності. Можливо, лише цим слід обмежити їхню участь у початковій стадії інтеграційних процесів.

Поляки також мають бути готові до можливих труднощів, пов'язаних із відсутністю очікуваного рівня взаємодії. Плануючи проєкт, варто передбачити варіант, за якого між польською та українською групами не розвиватимуться глибші стосунки.

Можливо, гарною ідеєю будуть семінари чи тренінги з міжкультурної комунікації, які передують заходам, які озброять польських учасників необхідними знаннями.

- **Про страх припинення діяльності**

Це стосувалося учасників з України, переважно тих, хто вже не займається професійною діяльністю або з різних причин менш адаптований до польської дійсності. З часом ця діяльність стала їхньою щоденною рутиною. Говорили про страх її припинення.

Частина учасників не знала формальних, часових та фінансових рамок проєктів. Крім того, проєкт-мислення, здається, не є широко поширеним в Україні, і знання про такий метод роботи можуть бути не поширеними серед біженок.

Рекомендації:

Варто планувати діяльність, одразу думаючи про її завершення, обмежуючись конкретними часовими рамками. Можливо, тут допоможуть усілякі «фінали» діяльності. Можливо, варто також приділити час ознайомленню учасників із фінансовою основою проєкту, запланованим обсягом і часовими перспективами, на які вони можуть розраховувати.

- **Про польсько-українську історію**

Подобається нам це чи ні, але історії наших країн переплітаються століттями, хоча це не завжди було легкою історією для обох сторін. Безумовно, попереду ще багато складних дискусій. Проте, спираючись на Черчилля, можна побачити можливості там, де песимісти бачать проблеми. Замість того, щоб зупинитися на трагедії на Волині, заглибимось у час, в історію, яка нагадує нам добросусідські зв'язки.

Рекомендації:

Звернімо увагу на потенціал взаємної польсько-української освіти. «Нові відносини» показали, що зустрічі та розмови між старшими польськими та українськими жінками можуть розпалити взаємну цікавість і бажання створити нову, добру історію.

- **Про мультикультуралізм**

Ідентичність багатьох міст, де знаходяться організації, що впроваджують нові відносини, побудована на мультикультуралізмі, переплетенні культур і національностей. Це велике надбання, яке можна використовувати для зустрічі культур, не лише польської та української.

Рекомендації:

Ми заохочуємо просувати мультикультуралізм у подальшій діяльності, виходячи за межі польсько-українських відносин, пізнаючи інші культури. І те, наскільки різноманітним є світ, у якому ми всі живемо - чи то через глобальні, чи то через локальні процеси.

- **Про повагу до часу і дрібних справ**

Ми дуже уважно ставимося до слова зміна. Ми знаємо, що соціальні процеси, особливо обтяжені складною історією відносин, потребують часу. Ми всі хотіли б, щоб зміни були внесені та завершені в рамках графіка проєкту. Але це лише наміри, реальність може бути інша – і потребує часу. Зміни вносяться поступово, а процес це час.

Рекомендації:

Ми заохочуємо вас продовжувати або починати діяльність з польсько-українськими людьми похилого віку, а також за участю інших вікових груп, використовуючи навіть найменші ідеї, які дозволяють пізнати одне одного. Сума дрібниць може дати великий результат, вона працює як складний відсоток і дуже тішить.

- **Про роботу з людьми, які перебувають у травмі чи кризі**

«Нові відносини» – новаторський проєкт. Координатори діяльності в рамках «Нових відносин» згадували про стрес, який супроводжував проєкти, які так відрізнялись від усіх, що були до цього часу.

Рекомендації:

Ви можете вчитися на досвіді, який ви вже отримали, але ви також можете піти далі і розвиватися в новій сфері, якою для багатьох організацій є робота з біженцями або людьми, які пережили травму. Ми мотивуємо команди розширювати свої знання в цій галузі. Крім того, пропонуємо в майбутньому переосмислити методiku та спосіб відбору учасників. Можливо, особливий акцент варто зробити не стільки на ключі спільних інтересів, скільки на об'єднанні груп зі схожими емоційними діапазонами. Поеднувати, враховуючи вік, хворобу, сімейну та життєву ситуацію.

- **Про внутрішню згоду на тимчасовість, тобто за межами «Нових відносин»**

Організатори відзначили складність нестабільності груп учасників з українського боку. Хтось пішов далі у світ, хтось вирішив повернутися на батьківщину, незважаючи на безперервні військові дії.

Рекомендації:

Можливо, дехто з нас неправильно уявляє біженців як групу, яка рухається лише один раз від пункту А до кінцевого пункту Б. Тоді як це ланцюг менших і більших подорожей в обох напрямках. А іноді біженці постійно в русі, про що варто пам'ятати, створюючи проекти.

Ми також пропонуємо подумати про цю проблему з точки зору доброго та корисного соціального зараження, тобто поведінки та емоцій, які поширюються в групі чи соціальній мережі. Якщо біженці змогли відчути інтеграцію чи партнерство у відносинах у Польщі, то, швидше за все, вони шукатимуть цього в інших місцях проживання або намагатимуться створити його у власній країні. Чи може бути більше користі від нашої нової діяльності у відносинах? Давайте тримати за них кулаки.

І ми раді, що змогли взяти в цьому участь разом.

Подяка

Перш за все, ми хотіли б подякувати HelpAge International і Hilton Foundation за довіру. Елізі Маркон і Ліндсі Бінгаман за підтримку у співпраці.

Дякую авторам цього звіту: д-ру Магдалені Росохацькій-Гмітшак та Анджею Дибчаку – за величезний обсяг дослідницької роботи в цій галузі, аналіз та синтез даних; дослідникам: Камілю Бжезінському, Вероніці Ходач, Анджею Дибчаку, Оксані Колісник і Ноємі Модніцькій за професіоналізм і відданість справі.

Дякую команді програми – Єві Ягелло – координаторці проєкту – за ефективність, широкий погляд і необхідну гнучкість. Єві Комінек за співстворення основ програми.

Дякую партнеру, у якого ми могли багато чому навчитися – Фонду «Польський міграційний форум», а зокрема Кароліні Червінській та Магдалені Пясковській.

Колегам, залученим на різних етапах роботи: Ізі Бочян, Кінзі Галушкі, Томку Гловацькому, Малгожаті Ігнатовській, Магдалені Кісіль, Оксані Колісник, Йоанні Кубічці, Магді Латух, Ізі Мейзі, Кінзі Рабінській, Сильвії Разуваєв-Мондрі, Агнешці Табор.

Нарешті, подяка найважливішим співавторам процесу, тобто організаціям, які впроваджують проєкти: Федерації громадських організацій Вармінсько-Мазурського воеводства FOSA з Ольштина, Гданському Архіпелагу Культури, Фундації «Гарні історії» зі Свідниці, Товариству Ethnos з Лодзі, Товариству Театральних Педагогів з Варшави, Товариству POLITES з Щецина, Товариству «Радість життя» з Валбжиха, Перемишльському осередку Союзу українців у Польщі, Об'єднанню українців у Сувалках, Живецькому фонду розвитку та чудовим людям, що працюють в них: координаторкам та координаторам, аніматорам, учасникам з Польщі та України.

Марта Бялек-Грачик, ТТІ «е»

Дякую HelpAge International та Hilton Foundation за те, що проєкт став можливим, ТТІ «є» за координацію діяльності, обмін знаннями та надзвичайними навичками соціальної анімації. Також хочу подякувати команді Польського міграційного форуму, а зокрема Магді Пясковській, яка керувала проєктом з нашого боку.

Людам, які розглядають можливість розпочати діяльність з інтеграції людей похилого віку з Польщі та інших країн, бажаю всього найкращого та нашої готовності підтримувати таку діяльність.

Кароліна Червінська, Фундація ПМФ

Авторки і Автори:

Тексти:

Андржей Дибчак – Розділ 1, 2, 3

**Магдалена Росочацька-Гмітшак – Вступ, Коригування:
розділ 5, 6, 7**

Марта Бялек-Грачик – Введення

Основне редагування звіту:

**Магдалена Росочацька-Гмітшак
Андржей Дибчак**

Основна співпраця та координація:

Єва Ягелло

Співавтори звіту:

Каміль Бжезінський

Вероніка Ходач

Андржей Дибчак

Оксана Колісник

Ноемі Модніцка

Магдалена Росочацька-Гмітшак

Редакція:

Кінга Галушка

Агнешка Табор

Графічний дизайн та верстка:

Томек Гловацький

Дослідницька група в алфавітному порядку:

Каміль Бжезінський,

Вероніка Ходач

Андржей Дибчак

Оксана Колісник

Ноемі Модніцка

© Товариство творчих ініціатив «є» 2023

